

Hej!

Här kommer information från Lunds Kammarmusiksällskap.

Måndagen den 8 oktober har vi nöjet att presentera en engelsk välkänd stråkkvartett, **Badke Quartet** som gästspelar på **Skissernas museum kl 19.00**. Konserten ingår i Öresundsfestivalen Music Around som nu pågår till den 14 oktober, se information under www.musicaround.nu

Kvällens program:

J. Haydn, Stråkkvartett d-moll, op. 76:2

B. Britten, Stråkkvartett nr 3 G-dur, op. 94

F. Mendelssohn, Stråkkvartett nr 6 f-moll, op. 80

Läs om verken i medföljande länk.

Biljetter säljs från kl. 18.30

Välkomna!

Styrelsen

Nästa konsert blir 29 oktober med Paradiso Musicale och Dan Laurin, blockflöjter

LKMS. Spelafton 8 oktober 2012 med Badke Quartet

Något om verken som ska spelas

Haydn, Joseph (1732-1809)

Haydns verklista är imponerande för att inte säga överväldigande. Han skrev minst 104 symfonier, vilket är den officiella siffran, ett 20-tal operor, ett 10-tal mässor och 8 oratorier (bl.a. mästerverken *Skapelsen* och *Årstiderna*). På opuslistan står även ett 20-tal konserter (bl.a. de mycket spelade två cellokonserterna och trumpetkonserten) och ett 60-tal pianosonater. Kammarmusikalskaren kan glädja sig åt ca 40 pianotrior, ca 20 stråktrior och 68 stråkkvartetter. Operan är väl det enda område som Haydn inte hade någon större framgång på.

Stråkkvartetterna

Det är nog ingen överdrift att säga att stråkkvartetterna är Haydns viktigaste bidrag till musikhistorien. Även om sådana skrivits före Haydns tid är det hans slutliga form som legat till grund för genren i över 100 år.

Det har varit delade meningar om hur många stråkkvartetter som Haydn skrev. Ett antal som ofta förekommer i litteraturen är 83. Men då har man även räknat in en del verk, vars närvaro i listan är tveksam. Det rör sig dels om verk som egentligen var skrivna för större ensembler (3 verk i op. 1 och 2), dels om kvartetter, som med stor sannolikhet var komponerade av någon annan (6 kvartetter op. 3). De orkesterstycken som arrangerades för stråkkvartett (7 kvartetter, Jesu sju ord på korset op. 51) brukar heller inte tas med. Om dessa verk räknas bort återstår 67. En tidig kvartett i Ess upptäckt på senare år och betecknad op.1:0 skulle ge det korrekta antalet 68, men även det är ju en synnerligen imponerande siffra. Här följer en tabellerad översikt över Haydns 68 stråkkvartetter.

10 kvartetter op. 1 och 2,	5-satsiga kvartetter	ca 1755-61
6 kvartetter op. 9		1768-70
6 kvartetter op. 17		1771
6 kvartetter op. 20	”Solkvartetterna”	1772
6 kvartetter op. 33	”De ryska”, ”Gli scherzi”	1781
1 kvartett op. 42		1785
6 kvartetter op. 50	”De preussiska”	1787
6 kvartetter op. 54 och 55	”Tost-kvartetterna”	1788
6 kvartetter op. 64	”Tost-kvartetterna”	1790
6 kvartetter op. 71 och 74	”Apponyi-kvartetterna	1793
6 kvartetter op. 76	”Erdödy-kvartetterna”	1797
2 kvartetter op. 77	”Lobkowitz-kvartetterna”	1799
1 kvartett op. 103 (endast 2 satser)		1802-03

Kvartetter op. 76

När greve Joseph Erdödy 1796 bad om en uppsättning stråkkvartetter stod den då 64-årige Haydn på höjden av sin popularitet och betraktades allmänt som tidens ledande tonsättare. Mozart var död och Beethoven hade ännu inte gjort sig ett namn. Haydn kunde alltså med djärvhet och självkänsla gripa sig verket an, vilket han gjorde samtidigt som han arbetade på *Skapelsen*. Efter publiceringen 1799 skriver den engelske musikhistorikern Charles Burney i ett brev till Haydn: ...*de är fulla av*

fyndigheter, eld, god smak och nya effekter, och tycks skrivna, inte av ett sublimt geni som redan skrivit så mycken bra musik, utan av en högt kultiverad talang, som för första gången uttrycker sin glöd. De sex kvartetterna i Opus 76 har också av många betraktats som de kanske yppersta som Haydn skrivit.

Stråkkvartett d-moll op. 76:2, Kvintkvartetten

1. *Allegro* 2. *Andante o più tosto allegretto* 3. *Menuetto: Allegro ma non troppo*
4. *Vivace assai*
1796-97

Denna berömda stråkkvartett utgör ett koncentrat av det som gjort Haydns kvartettkonst så berömd, den lärda bearbetningen av enkla motiv. I d-mollkvartetten med sin oerhörda stränghet och koncentration har detta kunnande fulländats. I de sonatformade yttersatserna saknas sidoteman; kontrastverkan uppnås istället genom motivbearbetning, tonarts- och dynamikväxlingar. Växlingen mellan d-moll och D-dur genom hela verket sätter också sin prägel på kvartetten. Att skriva alla satserna i tonikans dur eller molltonart var en modell som Haydn ofta tillämpade, första gången i fyra av kvartetterna i op. 20. Musikvetaren Hans Keller präglade termen homotonal för sådana verk. Modellen utgjorde ett lämpligt fast ramverk för en tonsättare som – i motsats till Mozart – älskade att göra äventyrliga utflykter i främmande tonarter.

Den första satsen har endast ett enda tema i vanlig mening. De första två takternas kvintsprång, vilka gett kvartetten dess smeknamn, kommer att dominera hela satsen.

I satsen finns (om jag räknat rätt i partituret) 16 kvintsprång i exposition och ett 60-tal i genomföring och återtagning. Eftersom dessa ska tas i repris blir det allt som allt ca 150 st. varav de allra flesta är fallande (se notexemplet ovan). Alla kvintintervall uppfattas inte vid genomlyssning, eftersom de är dolda bakom övriga stämmor, men man frågar sig ändå, hur det är möjligt med sådana upprepningar utan att det bli tröttsamt. Men det blir det inte. Vilket naturligtvis säger en hel del om Haydns storhet som tonsättare. Genomföringen börjar med två stigande kvintsprång i cello. De avlöses av två fallande kvinter i violin I. De övriga stämmorna ackompanjerar med åttondelar:

Genomföring + återtagning ska repriseras enligt partituret. En coda - utan kvintsprång - avslutar satsen.

Den långsamma satsen, *Andante o più tosto allegretto* (D-dur), som förresten inte är särskilt långsam, är uppbyggd i tredelad visform enligt schemat ABA'-coda. Den inleds med ett charmfullt tema:

B-delen består av ett tema, som är en variant av A-delens och som börjar i d-moll men som snart glider över i ett flertal andra tonarter. När A-delen återkommer är det i form av tema med variation. En coda avslutar.

Menuetten, *Allegro, ma non troppo*, är minst sagt kärv. Satsen kallas ibland *Häxmenuetten*. Första temat, en tvåstämmig kanon, är dubblerat i oktaver. Det består av 11 takter (inte 8, 12 eller 16, som är det vanliga). Antagligen bidrar även denna udda taktindelning till det fräna intrycket. Det gör även de eko-effekter, som uppkommer när 2:a stämman genom sin senare start kommer att besvara första stämmans slutfraser:

Kontrasten mellan d-moll och D-dur accentueras ännu mera i denna sats. Trion inleds visserligen i d-moll men skiftar efter 4 takter under crescendo till D-dur, vilket ger ett synnerligen effektfullt och spänningsskapande intryck:

Trio

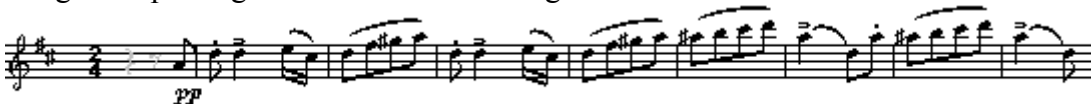
Musical score for the Trio section. It consists of three staves, treble, alto, and bass clef, in 3/4 time. The music is in D major. The first staff starts with a melody, and the second and third staves enter later. Dynamics include *p*, *cresc.*, *f*, and *ff*. The piece ends with a fermata.

Menuettdelen spelas da capo.

Den snabba finalen, *Vivace assai*, (d-moll) inleds med ett synkoperat tema, som tillsammans med den följande varianten fyller hela expositionen:

Efter en lång genomföring följer en förkortad återtagning som avslutas med ett fermat- (vilopunkt-) försett A-septimackord. När huvudtemat inleder den följande codan klingar det plötsligt i D-dur och blir nästa graciöst:

Satsen slutar alltså i glättig D-dur.

Britten, Benjamin (1913-1976)

Britten får väl betraktas som 1900-talets främste företrädare för brittisk musik. Hans största insatser har gjorts på musikdramatikens område. Bland operaverken kan nämnas *Peter Grimes* (1944), *The Rape of Lucretia* (1946), *Albert Herring* (1947), *Billy Budd* (1951) *The Turn of the Screw* (1954), *A Midsummer Night's Dream* (1960) och *Death In Venice* (1973). Mycket populärt har orkesterstycket *The Young Person's Guide to the Orchestra* (1945) blivit liksom den tidigt sammanställda *Simple Symphony* (1934). Vänskapen med Peter Pears inspirerade också till många vokalkompositioner. Bland dessa kan nämnas *War Requiem* (1962)

Stråkkvartett nr 3 op. 94

1975

1. Duets: With moderate movement
2. Ostinato: Very fast
3. Solo: Very calm
4. Burlesque: Fast – con fuoco
5. Recitative and Passacaglia (La Serenissima): Slow

Verket, som tillägnades den framstående musikern och musiksribenten Hans Keller, blev Brittens sista fullbordade verk. Venedig har haft stor betydelse för kvartetterns innehåll. Den fullbordades under Brittens sista besök i staden och allusionerna till hans opera *Death in Venice* är många.

Andra inspirationskällor är med stor sannolikhet Sjostakovitjs musik, inte minst märkbar i sats 4, *Burlesque*. Respekten var ömsesidig mellan dessa två modernister, som i huvudsak höll sig inom tonalitetens ramar. Britten hade fått sig tillägnad den 14:e symfonin, ett verk som han dessutom hade framfört som dirigent. Han var med stor sannolikhet även förtrogen med Sjostakovitjs sena kvartetter.

I första satsen används, som satsens titel anger, i huvudsak instrumenten två och två. Han utnyttjar alla de 6 möjliga duokombinationerna av fyra instrument. Musiken är inte omedelbart lättillgänglig men skapar en eterisk om än dyster stämning. Den synkoperade rytmen sägs ha inspirerats av vågskvalpet i Venedigs kanaler:

Man kan lägga märke till hur tätt stämmorna ligger (ofta på en sekunds intervall) och hur de två rytmiska mönstren alternerar mellan stämmorna.

Andra satsen har scherzokaraktär. Den bygger på 4 toner som sträcker sig över nästan tre oktaver. I sin stigande version består den av tre septimaintervall:

Det är de fyra tonernas envisa återkomst som ligger till grund för satsens beteckning, *Ostinato*.

Den tredje satsen, *Solo*, är tredelad. Det är förste violinisten som är solist. Först hörs en långsam enkel melodi. Den kan frammana både upphöjdhet och ödslighet, beroende på vem som spelar och vilka kunskaper lyssnaren har om verket bakgrund. Plötsligt bryts stämningen av en rörligare del, som liknats vid livlig fågelsång. Den första delen återkommer och avslutar.

Sats 4 har liksom 2 scherzoprägel. Scherzo betyder skämt och satsens beteckning *Burlesque* för också tankarna till uppsluppenhet. Men musikvetaren Peter Evans har beskrivit satsen som en dödsdans. Den kan dock inte jämföras med den makabra stämning som frammanas av det judiska danstemat i finalsatsen av Sjostakovitjs e-molltrio.¹

¹ Pianotrio nr 2 e-moll op. 67. Samma tema använder Sjostakovitj i den andra satsen av Stråkkvartett nr 8 op. 110.

I sista satsen förstärks den känsla av mörk, ödesdiger oro som i stort präglar hela kvartetten. Det är nog ganska klart att Britten under komponerandet kände att livet höll på att rinna iväg. Satsen har undertiteln *La Serenissima*, en gammal benämning på Venedig. Det var också här som satsen skrevs. Den innehåller flera citat ur hans opera *Döden i Venedig*, vars huvudperson, Gustav von Aschenbach, Britten kände sig befryndad med.² Satsen har en långsam inledning, *Recitation*. Sedan tar avsnittet *Passacaglia* vid.³ Notexemplet visar första violinens och cellons stämmor:

Det är den i cellon upprepade stämman som utgör passacagliatemat. Enligt Britten är det inspirerat av klangen från kyrkklockor han kunde höra vid sina Venedigvistelser. Det mest lättigenkännliga citatet ur operan är "I love you"-motivet som förekommer flera gånger i slutet av satsen:

Motivet är överstreckat i notexemplet. Vi har inte diskuterat tonarter. Britten var som sagt obenägen att lämna tonaliteten, men den är ofta mer eller mindre upplöst. I detta verk är den ovanligt mångtydig, och sällan tryggt förankrad i funktionsharmoniken. Hela kvartetten kan sägas vara en enda lång strävan mot E-dur, Aschenbachs favorittonart. Denna tonart dyker upp redan i första satsen. Men det är säkert ingen tillfällighet att första satsen är noterad i B-dur, den mest främmande tonarten till E-dur. Och heller inte att "I love you"-motivet hörs första gången i sista satsen, när musiken äntligen efter många utvecklingar klingar ut i E-dur. Satsen slutar dock i tonal tvetydighet; Britten ville att verket skulle sluta i en fråga.

Mendelssohn, Felix 1809-1847

Redan som ung uppvisade Mendelssohn en förbluffande musikalitet. Goethe, som han introducerades för som 11-åring, menade att hans genialitet var större än Mozarts. Med tanke på hur Goethe⁴ mottog Schuberts tonsättningar av sina dikter, ska man kanske ta hans omdöme i musikaliska frågor med en nypa salt. Det kan dock finnas fog för uppfattningen att Mendelssohn mognade tidigare än Mozart. Redan som 16-åring (1825) skrev Mendelssohn sin lysande Stråkkvartett och ett år senare Uvertyren till *En midsom-*

² *The Death in Venice* bygger på Thomas Manns roman *Der Tod in Venedig* från 1912. I den är huvudpersonen, Gustav von Aschenbach, en författare med skrivkramp, som blir attraherad av en vacker yngling och som i slutet dör i kolera.

Romanen har även filmats av bl.a. Visconti, *Morte a Venezia*, 1971. I den är huvudpersonen kompositör med tydliga drag av Gustav Mahler. Hans musik genomsyrar för övrigt filmen, bl.a. Adagietto ur Symfoni Nr 5.

³ Passacaglia är en variationsserie över en ständigt återkommande basmelodi i 3/4-takt, som var vanlig under barocken. I sin 2:a stråkkvartett har Britten använt en liknande form, Chaconne.

⁴ År 1816 skickar Schuberts nära vän, Joseph von Spaun, till Goethe 24 av hans dikter i tonsättningar av Schubert, bl.a. *Gretchen am Spinnrade* och *Erlkönig*. I brevet finns även en önskan att få tillägna Goethe tonsättningen av Erlkönig. Spaun får aldrig något svar från den store diktaren.

marnattsdröm. Detta är verk som mycket väl hävdar sig i jämförelse med de verk Mozart skrev i denna ålder.

Berömda verk är de stora oratorerna *Paulus* och *Elias*, Ouvertyrerna *En midsommarnattsdröm* och *Hebriderna*. Av de 5 symfonierna är nr 3 (Den skotska) och nr 4 (Den italienska) mest spelade. Violinkonserten i e-moll hör till genrens riktigt stora. Populära är också pianostyckena *Lieder ohne Worte*. Ett tiotal av hans opusnumrerade kammarmusikverk är också av mycket hög kvalitet. Förutom ovan nämnda stråkoktett är det 6 stråkkvartetter (op. 12, 13, 44:1-3 och 80), 2 stråkkvintetter (op. 18 och 87) och 2 pianotrior (op. 49 och 66).

Stråkkvartett f-moll op. 80

1. *Allegro vivace assai* 2. *Allegro assai* 3. *Adagio* 4. *Finale: Allegro molto*
1847

Felix Mendelssohn stod sin syster Fanny mycket nära. Vid hennes plötsliga död i maj 1847 hamnade han i ett chocktillstånd, som han aldrig lyckades återhämta sig från. Kvartetten tillkom under vånda sommaren 1847 och ingick i sorgearbetet. Någon har kallat den ett *Requiem för Fanny*.

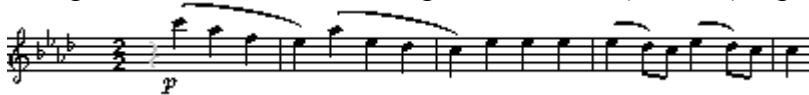
Ibland talar fackmän om verk som spränger kammarmusikformatets gränser. De menar då att det musikaliska materialet egentligen hade behövt en större ensemble för att bäst komma till sin rätt. Detta är ett sådant verk. Man anar ett uns av kritik i fackfolkets konstaterande. Men gränsöverskridande har också en positiv klang och jag föredrar avgjort den tolkningen av ordet.

Naturligtvis har en stråkkvartett av Mendelssohn en fast formell uppbyggnad, men detta är ett verk som det ibland känns både klåfingrigt och onödigt att dissekera. Det talar utmärkt för sig själv, när man vet lite om bakgrunden till dess tillkomst. Kvartetten är inte bara fylld av sorg. När man lyssnar får man även en känsla av bitterhet och vrede.

Centralt i första satsen, *Allegro vivace assai*, är huvudtemats första fyra takter, av många tolkat som ett utrop av förtvivlan.

Det hörs första gången efter några takter av ett snabbt inledande tema med dramatisk tremolo- bakgrund och det blir något av satsens motto. När det återkommer i något förändrad form har det en betydligt mjukare framtoning. Men snart inställer sig åter den oroliga atmosfären från inledningen. Sidotemat (Ass-dur) lugnar åter ner stämningen:

Genomföringen sysslar enbart med huvudgruppens teman. Kanske är det därför som Mendelssohn låter återtagningen börja med sidotemat (F-dur) och avsluta med huvudgruppen. En coda med beteckningen *Presto* avslutar satsen, som trots en del mera stillsamma avsnitt, är oerhörd i sin intensitet.

Den andra satsens *Allegro assai*, även den i f-moll, är så långt ifrån ett glatt scherzo man kan komma och mycket olik Mendelssohns typiska scherzi. Synkoper och dissonanser förstärker smärtan och den upprörda stämningen. Första temat är:

Som vanligt finns det en trio med något mildare stämning, men den har trots det något olycksbådande över sig.

Den första delen återkommer men satsen slutar med en stillsam påminnelse om trions tema.⁵

Adagiosatsen i parallelltonarten ger uttryck för den yttersta smärta och förtvivlan. Den inleds av ett långt avsnitt byggt på följande tema:

I ett mellanparti sker en stegring mot klimax. En kort återkomst av det inledande avsnittet sätter punkt.

Hetsigheten från sats 1 och 2 återkommer i sista satsen, *Finale: Allegro molto*. Det dominerande temat bygger på synkoperade fraser som skapar en kraftig oro.

En liten andhämtningspaus ges i mitten av satsen med följande tema:

(Asterisken i två av takterna markerar plats för ett s.k. för-slag.) De påträngande synkoperna återkommer emellertid även om de ibland överröstas av hisnande snabba trioler i första violinen.

Mendelssohn kunde inte försona sig med tanken att systemen var död. Antagligen undergrävde sorgen också hans hälsa. Två månader efter denna desperata kvartetts fullbordan dog Felix Mendelssohn, 38 år gammal.

⁵ Mönstret med Trions återkomst i den rörliga mellansatsens sista tredjedel i ABA-formen har Mendelssohn utnyttjat flera gånger bl.a. i pianotriön op. 66 och stråkkvartetten op. 44:2.